

Krawczyk, Antoni

"Akadiemija Nauk i rossijskaja szkoła.
Wtoraja połowina XVIII w.", G. I.
Smagina, Sankt-Pietierburg 1996 :
[recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 45/1, 160-168

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Redaktor „Przeglądu Technicznego” precyzuje dość dokładnie miejsce jego pochówku na Cmentarzu Powązkowskim.

Inną, dyskusyjną już sprawą jest sposób przedstawienia bibliografii publikacji Kucharzewskiego. W tym miejscu należą się Piłatowiczowi wyrazy uznania za ogromną pracę, którą włożył kompletując dorobek Kucharzewskiego. Dokonano tego po raz pierwszy. Dotychczas były to szczątkowe, na użytek konkretnej pracy podawane informacje. Autor przedstawił ten dorobek w trzech grupach. Pierwszą stanowiły książki opublikowane, drugą książki przygotowane do druku i tłumaczenia a trzecią artykuły pogrupowane nie tematycznie, a według czasopism gdzie je opublikowano. I właśnie w tym miejscu pojawia się moja wątpliwość. Taki sposób prezentacji daje szybką odpowiedź na pytanie **gdzie** publikował, natomiast trzeba pracy aby dowiedzieć się **co** publikował. Dorobek Kucharzewskiego ma to do siebie, że łatwo daje się pogrupować w pewne jednorodne działy tematyczne. Jednak, jak zastrzegłam się wcześniej, jest to sprawa dyskusyjna.

Podsumowując stwierdzam, że przedstawiona monografia stanowi interesującą pozycję i to nie tylko dla historyków, ale również techników zainteresowanych tymi zagadnieniami. Atutem jej jest gruntowna, bardzo rzetelnie prowadzona przez autora analiza dorobku naukowego i popularyzatorskiego Feliksa Kucharzewskiego. Pracę czyta się z dużym zainteresowaniem, w czym niewątpliwie pomagają przypisy stanowiące dodatkowy jej walor. Mam nadzieję, że to pierwsze opracowanie dotyczące Kucharzewskiego ze względu na swą wartość zostanie właściwie docenione.

Krystyna Schabowska
(Lublin)

G.I. Smagina: *Akadiemija Nauk i rossijskaja szkoła. Wtoraja połowina XVIII w. Sankt-Pietierburg* 1996, 162 s., 3 nlb., sum, indeks.

Z okazji 225 rocznicy rosyjskiej Akademii Nauk ukazała się recenzowana książka, która wypełnia lukę dostarczając informacji na temat znaczenia tej instytucji dla tworzenia podstaw szkolnictwa na terenie Imperium Rosyjskiego. Dawniejsi badacze zwracali uwagę na osiągnięcia naukowe Rosyjskiej Akademii, jej strukturę organizacyjną, czy też kontakty międzynarodowe, ale mało interesowali się w jaki sposób przyczyniała się ona do scholaryzacji w swoim kraju. Tym zagadnieniom poświęcona została omawiana publikacja.

W centrum zainteresowań autorki znalazły się inicjatywy pedagogiczne, postulujące reformy szkolnictwa w Rosji, wychodzące od członków Akademii. Smagina zajmuje się dwoma głównymi zagadnieniami: Systemem szkolnym w Rosji lat 60–70

tych XVIII wieku oraz reformą oświaty szkolnej w tym kraju w latach 80–90 XVIII wieku. W swoich dociekaniach badaczka śledzi rolę jaką odgrywała Akademia Nauk w tych procesach.

Nade wszystko ważną rolę dla badaczy, zwłaszcza zagranicznych, spełnia zamieszczony przez autorkę wykaz najważniejszej literatury poświęconej Akademii Nauk. Jest to cenny przewodnik bibliograficzny i wydaje się być celowym opublikowanie go w niniejszych rozważaniach. Nie ma potrzeby by go przedstawiać według wymogów nowoczesnych zasad bibliograficznych, stąd też zostanie on podany według kolejności przedstawionych pozycji i kryteriów, jakimi posłużyła się Smagina. W niniejszych rozważaniach zajmiemy się dwoma zagadnieniami: przedstawieniem najważniejszej literatury przedmiotu podanej przez badaczkę, a następnie omówieniem wyników badań zawartych w jej książce, stanowiącej przedmiot niniejszej recenzji.

Autorka rozpoczyna prezentację literatury od prac najdawniejszych omawiających dzieje Akademii. Do nich zalicza:

W i e s i e ł o w s k i j K.S.: *Borba akadiemikow s direktorom S.G. Domaszwiewym*. „Russkaja strana” 1896 no. 9; T e n ż e : *Poslednije gody proszłogo stoletija w Akadiemii nauk*. „Russkaja strana” 1898 no.2; T e n ż e : *Otmoszenije imp. Pawła k Akademii nauk*. „Russkaja strana” 1898 no. 4; Ł a m a n s k i j W.N.: *Diriektor Akadiemii nauk S.G. Domaszniew*. „Cztenija w Obszczestwie istorii i driewnostiej rossijskich pri Moskowskom uniwersitietie” 1866, t.1; T e n ż e : *Diriektor Akademii nauk kn. J.R. Daszkowa*, tamże 1867 t. 1; S u c h o m l i n o w M.I.: *Istorija Rossijskoj Akadiemii. Sankt-Pietierburg 1874–1887*, wyp. 1–8.

Następnie dokonuje prezentacji prac powstałych w oparciu o archiwalia, a dotyczących oddzielnych dyscyplin naukowych uprawianych w Akademii, napisanych przez uczonych radzieckich. Autorka wymienia następujące dzieła:

A l e k s a n d r o w s k a j a O.A.: *Stanowlenije geograficzeskoj nauki w Rosii w XVII w*. Moskwa 1989; T e j ż e : *Istorija jestiestwoznania w Rossii*. Moskwa 1968; N i e w s k a j a N.I.: *Pieterburgskaja astronomiczeskaja szkoła XVIII w*. Leningrad 1984; O ż i g o w a J.P.: *Matiematika w Pererburgskoj Akadiemii Nauk w konce XVIII – pierwoj połowinie XIX wieka*. Lenigrad 1980; *Razwitie fiziki w Rossii*. Moskwa 1985; S o ł o w i e w J.I.: *Istorija chimii w Rosii*. Moskwa 1985; J u s z k i e w i c z A.P.: *Istorija matiematiki w Rossii*. Moskwa 1985; *Uczenaja korriespondiencija Akadiemii Nauk 1776–1782*. Leningrad 1937; R a b o w s k i j M.I.: *Iz istorii angło-russkich naucznych swiaziej*. Moskwa; Leningrad 1961; *Russko-francuzskoje naucznyje swiazi*. Leningrad 1986; *Russko-giermanskije naucznyje swiazi*. Moskwa 1975; *Uczenaja korriespondencija Akadiemii nauk: 1783–1800*. Leningrad 1987; K o p i e l i e w i c z J.Ch., O ż i g o w a J.P.: *Naucznyje akadiemii stran Zapadnoj Jewropy i siewiernoj Amieriki*. Leningrad 1989.

Za ważne wydarzenie autorka uważa przedsięwzięcie, zapoczątkowane w 1958 roku, którego celem było całościowe przedstawienie dziejów Akademii. Przytacza pierwszy tom, jaki ukazał się w tym roku: *Istorija Akadiemii nauk SSRR*. Główny riedaktor K.W.Ostrówitjanow. T.1 (1724–1803). Moskwa, Leningrad 1958.

W dalszej kolejności podaje trzy ważne zarysy historii Akademii Nauk: K n i a z i e w G.A.: *Kratkij oczerk istorii Akadiemii nauk SSRR*. Moskwa, Leningrad 1945; K n i a z i e w G.A., K o l c o w A.W.: *Kratkij oczerk istorii Akademii nauk SSRR*. Moskwa, Leningrad 1957; 1964; K o m k o w G.D., L i e w s z i n B.W., S i e m i e n o w Ł.K.: *Akadiemija nauk SSRR: Kratkij istoriczeskij oczerk*. Moskwa 1974, 2 izd. Moskwa 1977.

Następnie autorka przechodzi do prezentacji literatury dotyczącej rosyjskiego szkolnictwa w II połowie XVIII wieku. Przedstawia prace, które ukazały się w Rosji carskiej oraz w ZSRR. Jej zdaniem spośród dzieł historyczno-pedagogicznych czasów carskich na szczególną uwagę zasługują:

W ł a d i m i r s k i j - B u d a n o w M.F.: *Gosudarstwo i narodnoje obrazowanije w Rossii s XVIII w. do uczerieżdienia ministerstw*. Sankt-Pietierburg 1874; D i e m k o w M.N.: *Istorija russkoj piedadogiki*. Sankt-Pietierburg 1897; K a p t i e r i e w P.F.: *Istorija russkoj piedadogiki*. Sankt-Pietierburg 1915; R o ż d i e s t w i e n s k i j S.W.: *Istriczeskij obzor diejatiel'nosti Ministerstwa narodnogo proswieszczenija 1802–1902*. Sankt-Pietierburg 1902; T e n ż e: *Oczerki po istorii sistiem narodnogo proswieszczenija w XVIII–XIX ww*. Sankt-Pietierburg 1912; T o ł s t o j D.A.: *Wzgliad na uczebnuju czast' w Rossii w XVIII stoletii do 1872 g*. Sankt-Pietierburg 1883; T e n ż e: *Gorodskije uczyliczicza w carstwowanije Jekatieriny II*. Sankt-Pietierburg 1886.

Z kolei spośród prac dotyczących tego zagadnienia, które ukazały się w ZSRR autorka wymienia: B i e l j a w s k i j M.T.: *Szkoła i sistiema obrazowanija w Rossii w konce XVIII w.* „Westi”. MGU 1952: no. 2; T e n ż e: *Szkoła i obrazowanije*. W: *Oczerki russkoj kultury XVIII w*. Moskwa 1987, cz. II; D n i e p r o w E.D.: *Sowietskaja litieratura po istorii szkoły i piedadogiki doriewoljucionnoj Rossii: 1918–1977. Bibtograficzeskij ukazatel'*. Moskwa 1979; Ż u r a k o w s k i j G.J.: *Iz istorii proswieszczenija w doriewoljucionnoj Rossii*. Moskwa 1978; K o n s t a n t i n o w N.A., M i e d y n s k i j J.N., S z a b a i e w a M.F.: *Istorija Piedadogiki*. Moskwa 1974; K o n s t a n t i n o w N.A., S t r u m i n s k i j W.J.: *Oczerki po istorii naczalnogo obrazowanija w Rossii*. Moskwa 1954; M i e d y n s k i j J.N.: *Istorija russkoj piedadogiki*. Moskwa 1936; P a n a c z i n F.G.: *Piedadogiczeskoje obrazowanije w Rossii*. Moskwa 1988; P i s k u n o w A.I.: *Oczerki po istorii progriesiwnoj niemieckoj piedadogiki konca XVIII naczata XIX w*. Moskwa 1960; P o w a r o w a J.W.: *Obszczeswiенno-diemokratsczeskaja naprawlennost' priepodawanija w Uczitel'skoj seminarii*. W: *Formirowanije professional'no-*

pedagogicznej naprawliwności studentów. Władimir 1972; T e j ż e : *Rol' „Komissii ob uczeżdzenii narodnych ucziliszcz” w razwittii russkoj szkoły i pedagogiki XVIII w.* „Nowyje issliedowanija w pedagogiczeskich naukach” 1974 no. 4 (17); S y c z i e w - M i c h a j ł o w M.W.: *Iz Istorii russkoj szkoły i pedagogiki XVIII w.* Moskwa 1960; P r u d n i k o w W.J.: *Russkije pedagogi-matiematiki XVIII–XIX ww.* Moskwa 1956; *Oczerki istorii szkoły i pedagogiczeskoj mysli narodow SSRR XVIII-pierwaja połowina XIX w.* Moskwa 1973.

W dalszej kolejności autorka wylicza prace poświęcone historii uniwersytetu i akademickiego gimnazjum. Są to: T o ł s t o j D.A.: *Akadiemiczeskij uniwersitet w XVIII stoletije.* Sankt-Pietierburg 1885; T e n ż e : *Akadiemiczeskaja gimnazija w XVIII stoletije.* Sankt-Pietierburg 1885; K u l j a b k o J.S.: *M.W. Łomonosow i uczebnaja diejatiel'nost' Pietierburgskoj Akadiemii nauk.* Moskwa, Leningrad 1962; T e n ż e : *Zamieczatiel'nyje pitomcy akadiemiczeskiego uniwersitieta.* Leningrad 1977; M a r g o l i s J.D., T i s z k i n G.A.: *Otczestwu na pol'zu, a rossijanam na sławy. Iz istorii uniwersitetskogo obrazowanija w Peterburgie w XVIII – naczalie XIX w.* Leningrad 1988; P a w ł o w a G.E.: *Istoki organizacji Pieterburgskogo uniwersitieta.* „Oczerki po istorii Leningradskogo uniwersiteta”. t. 6, Leningrad 1989; T a s z k i n G.A.: *J.R. Daszkowa i uczebnaja diejatiel'nost' w Pietierburgskoj Akadiemii nauk.* Tamże.

Autorka podaje także bibliografie osobowe oraz biografie poświęcone Łomonosowowi, jak też innym uczynom. Do Łomonosowa odnoszą się następujące pozycje: *Bibliograficzeskij ukaztiel soczinienij M.W. Łomonosowa i litieratury o niem.* W: Ł o m o n o s o w : *Sbornik statiej.* Moskwa, Leningrad 1951, t. 3 t. 4 t. 5 t. 9; B o b r o w i n s k a j a W.K.: *Pedagogiczeskoje idiei i diejatiel'nost' M.W. Łomonosowa.* Moskwa 1961. B u t o r i n a T.S.: *M.W. Łomonosow o wospitanii i obrazowanii.* Moskwa 1991; K a r p i e j e w Z.P.: *Wiecznaja swjaz' wielikogo podwiga.* Leningrad 1989; K u l j a b k o J.S.: *M.W. Łomonosow i uczebnaja dejatiel'nost' Pietierburgskoj Akadiemii nauk.* Moskwa, Leningrad 1962; L i c h o t k i n G.A.: *Łomonosow w Pieterburgie.* Leningrad 1981; P a w ł o w a G.J., F i e d o r o w A.S.: *M.W. Łomonosow.* Moskwa 1988; P i e r i e w a ł o w a Ł.A.: *Pedagogiczeskije wzgljady M.W. Łomonosowa.* Moskwa 1964. Także przytacza prace poświęcone innym uczynom: K o p i e l i e w i c z J.Ch., C w i e r a w a G.K.: *Kratciensztieln.* Leningrad 1989; Ł u k i n a T.A.: *A.P. Protasow.* Moskwa, Leningrad 1989; T e j ż e : *I.I. Liepiechin.* Moskwa 1965; Ł y s e n k o W.N.: *N.I. Funs.* Moskwa 1975; N i e w s k a j a N.I.: *N.I. Popow.* Leningrad 1977; M a t w i j e w s k i j P.J.: *P.I. Ryczkow.* Moskwa 1991; P i p u n y r o w W.N., R a s k i n N.M.: *I.P. Kulibin.* Leningrad 1986; P a w ł o w a G.J.: *S.J. Rumowski.* Moskwa 1979; R a j k o w B.J.: *Akadiemik W. Zujew.* Moskwa, Leningrad 1955; R a s k i n

N.M.: *E.G. Łaksman*. Leningrad 1971; Tenże: *J.D. Zacharow*. Leningrad 1979; U s z a k o w a N.I., F i g u r o w s k i j N.A.: *W.M. Siewiergin*. Moskwa 1981.

Następnie przedstawia dzieła dotyczące Leonarda Eulera: *Lieonard Ejlier: Sbornik statiej i matieriałow*. Moskwa, Leningrad 1935; *Lieonard Ejlier: Sbornik statiej i matieriałow*. Moskwa, Leningrad 1958; *Rukopisnyje metieriały L. Ejliera w Archiwie AN SSRR*. Moskwa, Leningrad, t. 1–2, 1962; *Ejlier L.: Pisma k ucze- nym*. Moskwa, Leningrad 1967; *Razwitie idiej L. Ejliera i sowriemiennaja nauka*. Moskwa 1988.

W dalszej kolejności autorka wymienia prace poświęcone funkcjonowaniu oddzielnych zakładów Akademii: Wydziału geografii, Kuntskamery, Biblioteki, laboratorium chemicznego, zakładu aparatury naukowej, izby rytowniczej. Są to pozycje: *G n u c z e w a W.F.: Gieograficzeskij diepartamient Akadiemii nauk*. Moskwa, Leningrad 1946; *Grawirowalnaja pałata*. Leningrad 1985; *Istorija Biblioteki Akadiemii Nauk SSRR*. Leningrad 1964; *R a s k i n N.M.: Chimiczeskaja łaboratorija M.W. Łomonosowa*. Moskwa, Leningrad 1962; *S t a n i u k o w i c z T.W.: Kunstkamiera*. Moskwa, Leningrad 1953. *C z i e n a k a ł W.Ł.: Russkoje priborostroitieli*. Leningrad 1953.

Dla zagadnień związanych z wydawnictwem w Akademii Nauk, kolportażem książek, kompletowaniem osobistych i wspólnych bibliotek autorka wymienia następujące prace:

Kniga i biblioteki w Rossii w XVI–XVIII ww. Leningrad 1982; *Kniga i knigotorgowlja w Rossii*. Leningrad 1984. *Kniga i jeje rasprostranienije w Rossii w XVI–XVIII w*. Leningrad 1985; *Kniga w Rossii w epochu Proswiaszczenija*. Leningrad 1988; *Knigoraspredielienije, biblioteki, czitatiel*. Leningrad 1987; *Ł u p p o w S.P.: Kniga w Rossii w poslepietrowskoje wriemia: 1725–1740*. Leningrad 1976; *T j u l i c z e w D.W.: Knigoizdatelskaja diejatielnost Pietergburskoj Akadiemii nauk i M.W. Łomonosow*. Leningrad 1988; *C h o m i e i e w P.I., K o p a n i e w N.I., S o m o w W.A.: Francuzskaja kniga w Rossii w XVIII w*. Leningrad 1988. *C z i e r n a j a Ł.A.: Kniznoje dielo. „Oczerki rusckoj kultury XVIII w”*. cz.II. Moskwa 1987.

G.I. Smagina koncentruje także swoją uwagę na dziełach dotyczących literatury historycznej XVIII wieku, na temat której w ostatnich dziesięcioleciach pojawiły się następujące prace: *A ł p a t o w M.A.: Russkaja istoriczeskaja mysl' i Zapadnaja Jewropa (XVIII – pierwaja połowina XIX w.)*. Moskwa 1985; *A n i s i m o w J.W.: Rossija w sieriedinie XVIII w. Borba za nasliedije Pietra*. Moskwa 1986; *A r t i e m o w a J.J.: Zapiski francuzskich putiesziestwiennikow o kul'turie Rossii, posledniej treti XVIII w.* „Istorija SSRR” 1988 no.3; *B i e ł k o w i e c Ł.P.: Rossija w niemieckoj istoriczeskaj żurnalistikie XVIII w*. W: F. Miller i A.F. Biuszing. Tomsk 1988; *K a m i e n s k i j A.B.: Jekatierina II. „Woprosy Istorii”*

1989 no. 3.; K r a s n o b a i e w B.I.: *Russkaja kul'tura wtoroj połowiny XVII–naczała XIX w.* Moskwa 1983; T e n ż e : *Oczerki istorii russkoj kultury XVIII w.* Moskwa 1987; K u r m a c z e w a M.D.: *Kriepostnaja inteliigencija Rossii: Wtoraja połowina XVIII w.* Moskwa 1983; M a w r o d i n W.W.: *Roždienije nowoj Rossii.* Leningrad 1988; P u s z k a r i e w Ł.N.: *Akademija nauk i russkaja F XVIII w.* „Woprosy Istorii”. 1975 no. 5; S i e m i e n o w a Ł.N.: *Oczerki istorii byta i kulturnoj žizni Rossii: Pierwaja połowina XVIII w.* Leningrad 1982; F i e d o s o w I.A.: *Proswieszczennyj absoljutizm w Rossii.* „Woprosy Istorii”. 1970, no.9; *Oczerki russkoj kultury XVIII w.* Główn. ried. B.A. Rybakow. Moskwa 1985–1990, cz. 1–4; *Russkaja kul'tura IX–XVIII ww. w issliedowanijach sowietskich awtorow: 1917–1984.* Moskwa 1990.

Wreszcie Smagina podaje prace zagranicznych autorów zajmujących się Petersburską Akademią Nauk. Są to pozycje: W i n t e r E.: *Zur Geschichte der deutsch-russischen Wissenschaftsbeziehungen im 18. Jahrhundert.* Berlin 1960; T e n ż e : *Lomonosow. Schläözer, Pallas: Deutsch-russische Wissenschaftsbeziehungen im 18. Jarhundert.* Berlin 1962; H o f f m a n P.: *Russland im Zeitalter des Absolutismus.* Berlin 1988; G r a s h o f f N.H.: *Russische Literatur in Deuschland im Zeitalter der Anflklärung.* Berlin 1973. W o r m s e r O.: *Catherine la Grande.* Paris 1961; O l i w e r D.: *Catherine la Grande.* Paris 1965; C h a u n u P.: *L'histoire quantitative, l'histoire sérielle.* Paris 1978; M c C e l l a n d J.: *Autocrats and academics: Education, culture, and society in tsarist Russia.* Chicago 1979.

Z powyższego wykazu widzimy, iż Smagina we wstępie do swoich rozważań podała dość bogaty zestaw literatury. Z lektury książki można wnosić, że powołuje się również na inne dzieła. Należy żałować, że nie zamieściła pełnej bibliografii wykorzystanych prac. Prowadząc badania merytoryczne autorka oparła się nade wszystko na źródłach archiwalnych korzystając z zasobów filii Petersburskiej Akademii Nauk, Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego, Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt-Petersbugu, Rosyjskiego Państwowego Archiwum Akt Dawnych oraz działu rękopisów Rosyjskiej Biblioteki Narodowej.

Autorka dowodzi, iż Akademia Nauk wniosła ogromny wkład w dzieło rozwoju oświaty w Rosji. Przede wszystkim jej uczeni wspierali postępowe społeczno-pedagogiczne przedsięwzięcia, przedstawiali projekty reform szkolnych, uczestniczyli w ich ocenie w państwowych komisjach, przyczyniali się do powoływania nowych placówek szkolnych, brali udział w pisaniu i tłumaczeniu pomocy naukowych, potrzebnych dla rosyjskiej szkoły. Wydawali książki i dokonywali ich przekładów w zakresie nauki i sztuki. Forpocztą dla prowadzenia tych reform były istniejące przy Akademii Uniwersytet oraz gimnazjum.

Przy Akademii była otwarta księgarnia, biblioteka i pierwsze rosyjskie muzeum Kunstkamera. Prawie regularnie wszyscy akademicy i adinckci dawali dla wszystkich chętnych wykłady w języku rosyjskim z matematyki, fizyki, chemii, mineralogii, historii naturalnej, aby publiczność bez żadnych obciążeń mogła zdobywać potrzebne naukowe wiadomości. Wielu uczonych było nauczycielami w szkołach Petersburga. Akademia była ważnym czynnikiem rozprzestrzeniania się kultury oświecenia w Rosji.

W drugiej połowie wieku XVIII w Rosji było już wiadomo, że uprzywilejowane uczelnie prywatne i szlacheckie nie mogą zapewnić wykształcenia całemu narodowi. Potrzebna była sieć ogólnodostępnych i powszechnych szkół. Z tej perspektywy widoczna była wieloletnia, celowo ukierunkowana działalność Akademii w celu stworzenia państwowego systemu oświaty.

Autorka pokazuje, iż jest to związane przede wszystkim z Łomonosowem, pod którego wpływem Akademia nakreśliła swój plan oddziaływania na inne formy szkolnictwa. Poczynając od lat 60-tych XVIII wieku jej uczeni zaczęli uczestniczyć w realizacji tego dzieła; wszyscy akademicy i adiunkci. Akademia była zainteresowana podniesieniem oświaty, nawet z tego względu, że sama odczuwała niedostatek młodych ludzi, którzy w przyszłości byłiby gimnazystami i studentami. Te postulaty były szczególnie propagowane przez Łomonosowa, który pragnął ażeby w kraju wzrastała ilość ludzi wykształconych. Autorka stwierdza, że w Rosji w tym czasie wszystkie idee oświeceniowe były pod bezpośrednim jego wpływem.

Zdaniem Smaginy szczególna rola Petersbuskiej Akademii Nauk w reformie szkolnictwa polega na tym, że udało jej się zauważyć, zrozumieć i wskazać główne momenty i punkty wyjściowe, od których należało rozpocząć zmiany nauczania w kraju. Członkowie Akademii chcieli powołać odrębny państwowy resort edukacji, a także trójstopnowiowy system scholaryzacji, co się udało wprowadzić na początku XIX wieku za czasów Tatiszczewa, czyli trzeba było czekać piętnastu lat ażeby te myśli zrodzone w Akademii dały pożądanę rezultaty.

Autorka wymienia akademików najbardziej zaangażowanych w dzieło reformy szkolnictwa w Rosji. należeli do nich: F.U.T.Aepinus, I.A.Brown, I.E. Fischer, S.K. Kotelnikow, M.W.Łomonosow, K.F.Moderach, N.P.Protasow, I.I. Stälin, I.E. Zeiger oraz G.F. Müller.

W 1782 roku, za czasów Katarzyny II, utworzono Komisję dla stworzenia narodowych szkół – pierwszy organ państwowy koordynujący wszystkie prace związane ze szkolnictwem w kraju. Akademik F.U.T. Aepinus, będący jej członkiem, odegrał główną rolę przy wyborze przez władzę kierunków reformy szkolnej. Wkład akademików w to dzieło sprowadzał się do opracowywania podręczników i kształcenia nauczycieli przez zorganizowanie w Petersburgu seminarium nauczycielskiego. Dzięki tej komisji udało się stworzyć system bezpłatnych miejskich

szkół ogólnokształcących. Akademia Nauk odegrała decydującą rolę w przygotowaniu i przeprowadzeniu reformy szkolnej w latach 80–90 XVIII wieku.

Autorka konstatuje, iż wkład Akademii Nauk w dzieło rozwoju oświaty i popularyzacji osiągnięć naukowych w Rosji w drugiej połowie XVIII wieku przyniósł rosyjskiej szkole znaczące sukcesy, a także stworzył podwaliny dla dalszego funkcjonowania nauki i kultury.

Wśród osiemdziesięciu podręczników przeznaczonych dla szkół 30 było przygotowanych przez Akademię. Pierwsze nauczycielskie seminarium w kraju zostało otwarte w Petersburgu w 1783 roku. Ukończyło je ponad 400 wykwalifikowanych nauczycieli. (Należy się domyślać, że do końca XVIII wieku). W trakcie reformy powołano do końca XVIII wieku 288 szkół, do których uczęszczało 22.000 uczniów.

Były jeszcze próby powołania uniwersytetów w Pskowie, Czernichowie i Penzie. Autorka po zapoznaniu się ze Statutem Uniwersytetu Moskiewskiego i historią jego powstania potwierdza dużą rolę Łomonosowa, gdyż w tym statucie znajdują odbicie jego idee, dotyczące zadań szkolnictwa wyższego, organizacji procesu dydaktycznego, podziału na trzy fakultety, dostępności wykształcenia i likwidacji stanowych ograniczeń przy wstępie na uniwersytet, autonomii – prawa wyboru rektora, dziekana, sądu, itd. Ten plan nie został zatwierdzony przez Katarzynę II nie tylko dlatego, że miał demokratyczny charakter, ale przede wszystkim ze względu, że nie było kadry ani środków na jego realizację. Dlatego w końcu XVIII wieku przyjęto państwowy system organizowania szkół głównych i średnich. Autorka przywołuje zdanie Akademika A. L. Schloesera, który zauważył, że spośród wszystkich najważniejszych osiągnięć Katarzyny II dwa zasługują na szczególną uwagę. Były nimi zwycięstwa nad Turkami i stworzenie szkół ludowych.

W ciągu pięćdziesięciu lat (1757–1807) alfabetyzacja mężczyzn zamieszkujących miasta wzrosła z 19,3% do 38,8%, czyli o 19,5%, z kolei u kobiet z 5,2% do 18,7%, czyli o 13,5%. Mniejsze sukcesy odnotowało szkolnictwo wiejskie, tu udało się doprowadzić do wzrostu alfabetyzacji wśród mężczyzn do 6,4%, a kobiet do 5,3%. Polityka władz sprowadzała się do organizowania szkół ludowych w miastach powiatowych i wojewódzkich, a pomijania potrzeb kulturalnych i oświatowych ludności wiejskiej. Mimo to po reformie z roku 1786 rosyjska szkoła osiągnęła sukcesy. Na dowód tego Smagina przytacza stanowisko akademika S.I. Wawilowa, który stwierdził, że prawie wszystko, co osiągnięto w Rosji w XVIII wieku w zakresie nauki i oświaty było bezpośrednio, bądź pośrednio, związane z Akademią Nauk.

Autorka podaje liczne przykłady ilustrujące wkład pracowników Akademii w realizację reform szkolnych zarówno w Petersburgu, jak i prowincjonalnych miastach. Przedstawia proces tworzenia się inteligencji rosyjskiej, a nawet podaje

przykłady luminarzy życia naukowego, rekrutujących się z dołów społecznych, którzy pojawiali się za sprawą opieki akademików nad młodzieżą najzdolniejszą i poszukiwania talentów wśród różnych warstw społecznych. Wreszcie dokumentuje w sposób rzetelny pojawianie się nowych szkół w różnych ośrodkach.

Antoni Krawczyk
(Lublin)

Przegląd czasopism

„Izwiestija Instytutu nasledija Bronisława Piłsudskiego” 1999 z. 2 s. 152; 1999 z. 3 s. 238.

Już pierwszy numer tego czasopisma, wydawanego przez Instytut Dziedzictwa Naukowego Bronisława Piłsudskiego w Južno-Sachalińsku zapowiadał ważne wydarzenie edytorskie i naukowe. Tę zapowiedź potwierdza dalsza działalność zespołu redakcyjnego, staraniem którego ukazał się kolejny numer pisma. Zeszyt ten w całości poświęcony jest kolekcji zabytków archeologicznych i etnograficznych będącej w posiadaniu Przymorskiego Państwowego Zespolonego Muzeum im. W.K. Arseniewa we Władywostoku. Zawiera on bowiem opracowanie autorstwa Wiery W. Kobko *Katalog kolekcji B.O. Piłsudskiego w Primorskom Gosudarstwiennom Obedinennom Muzieje im. W.K. Arseniewa*, przy czym w większości jest to fotograficzna prezentacja tej kolekcji, na którą składają się dwa kamienne topory datowane na I tysiąclecie naszej ery, należące do tzw. kultury ochockiej. Ich pochodzenie (odkrycie) wiąże się z prowadzeniem prac budowlanych we wsi Mauka na terenie południowego Sachalinu w 1902 r. Opis tych zabytków nie wyjaśnia w jakich okolicznościach B. Piłsudski wszedł w ich posiadanie! Zasadniczą część kolekcji stanowią zabytki o charakterze etnograficznym, przy czym opracowany katalog zawiera zagadnienia: gospodarka, zajęcia domowe, środki transportu, pomieszczenia mieszkalne i gospodarcze, pożywienie, przedmioty gospodarstwa domowego, palenie tytoniu, odzież, ozdoby, wychowanie, tradycyjna medycyna, instrumenty muzyczne, kultury i wierzenia. W takim ujęciu przedstawione one zostały w odniesieniu do czterech grup etnicznych, tj. Ajnów, Niwchów, Nanajców i Oroczonów. Łącznie kolekcja ta liczy 346 zabytków, zaprezentowanych na fotografiach w części katalogu noszącej tytuł: *Kolekcji B.O. Piłsudskiego po etnografii narodów Sachalina i niżniego Amura* (s. 12–124). Pod każdym ze zdjęć jest podany krótki opis zabytku, data jego pozyskania, krótka nazwa i opis, wymiary. Ten ilustracyjny katalog poprzedza krótki wstęp, w którym przedstawiono